

VASIYATNOMA TUZISH VA AMALGA OSHIRISHNING FUQAROLIK-HUQUQIY JIHLTLARI: XALQARO TAJRIBANI O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

SARSENBAEVA ELLADA TENDELBAEVNA

Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridik fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15253784>

ARTICLE INFO

Received: 18th April 2025

Accepted: 20th April 2025

Published: 21st April 2025

KEYWORDS

vasiyatnoma, meros huquqi, fuqarolik kodeksi, xalqaro tajriba, vasiyatnoma shakli, notariat, elektron vasiyatnoma, Gaaga konvensiyasi, Vashington konvensiyasi, huquqiy islohot.

ABSTRACT

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining vasiyatnomaga oid normalari (FK, 70-bob) va amaldagi notarial tartib tahlil qilinadi. Vasiyatnomalar shakliga oid xalqaro tajriba, xususan, golografik va elektron vasiyatnomalar, shuningdek, asosiy xalqaro konvensiyalar (Gaaga 1961, Vashington 1973) ko'rib chiqiladi. Ushbu tajriba va konvensiyalarning O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirishdagi ahamiyati, jumladan, elektron vasiyatnoma joriy etish va notarial rasmiylashtirishni soddalashtirish imkoniyatlari, ularning afzalliklari va muammolari baholanadi. Asosiy xulosa shundan iboratki, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga yaqinlashtirish zarur, bunda fuqarolar huquqlarini himoya qilish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muvozanatini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Kirish

Vasiyatnoma fuqarolik huquqining muhim institutlaridan biri bo'lib, u shaxsga o'z mulkini vafotidan keyin tasarruf etish erkinligini beradi va mulkiy munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli huquqiy islohotlar, jamiyat hayotining barcha jabhalariga raqamli texnologiyalarning kirib kelishi hamda xalqaro integratsiya jarayonlarining chuqurlashuvi vasiyatnoma qonunchiligini zamon talablariga moslashtirish va takomillashtirish masalasini dolzarb qilib qo'ymoqda. Mazkur maqolaning maqsadi O'zbekiston vasiyatnoma huquqini xalqaro tajriba va standartlar bilan qiyosiy tahlil qilish orqali milliy qonunchilikka ilg'or xorijiy amaliyotlarni tatbiq etish imkoniyatlarini o'rganishdan iborat. Buning uchun Fuqarolik kodeksining tegishli normalari tahlil qilish, vasiyatnoma tuzishning amaldagi tartibini yoritish, xalqaro tajriba va konvensiyalarni o'rganish hamda takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish vazifalari belgilandi.

O'zbekiston qonunchiligida vasiyatnoma institutining tartibga solinishi. O'zbekiston Respublikasida vasiyatnoma bilan bog'liq munosabatlar asosan Fuqarolik kodeksining

Oltinchi bo'limi, 70-bobi ("Vasiyat bo'yicha vorislik") normalari bilan tartibga solinadi. Kodeksga ko'ra, vasiyatnoma fuqaroning vafot etgan taqdirda o'z mol-mulkini tasarruf etish haqidagi shaxsan bildirgan xohish-irodasidir. Vasiyat erkinligi prinsipi amal qiladi: vasiyat qiluvchi o'z mulkini qonun bo'yicha merosxo'rlar doirasiga kiradigan yoki kirmaydigan har qanday shaxsga, yuridik shaxslarga, davlatga yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga qoldirishi, shuningdek, merosxo'rlardan birini yoki bir nechasini merosdan mahrum qilishi mumkin.

Qonunchilik vasiyatnomaning shakliga nisbatan qat'iy talablar qo'yadi. U yozma shaklda tuzilishi, tuzilgan joyi va vaqti ko'rsatilishi shart. Vasiyatnoma vasiyat qiluvchining o'z qo'li bilan imzolanishi kerak. Jismoniy nuqson, kasallik yoki savodsizlik tufayli shaxsan imzolay olmasa, uning iltimosiga binoan notarius yoki qonunga muvofiq vasiyatnomani tasdiqlaydigan boshqa mansabdor shaxs hozirligida, sabablari ko'rsatilgan holda, boshqa shaxs tomonidan imzolanadi.

Aksariyat hollarda vasiyatnomaning haqiqiyliги uchun uning notarial tasdiqlanishi shart. "Notariat to'g'risida"gi Qonun vasiyatnomalarni tasdiqlash tartibini batafsil belgilaydi. Fuqarolik kodeksida maxfiy vasiyatnoma hamda notarial tasdiqlangan vasiyatnomalarga tenglashtiriladigan (masalan, kasalxonada bosh vrach tomonidan, harbiy qismlarda komandir tomonidan tasdiqlanadigan) vasiyatnomalar ham nazarda tutilgan.

Vasiyat qiluvchi istalgan vaqtda o'z vasiyatnomasini bekor qilish, o'zgartirish yoki to'ldirish huquqiga ega. Bu yangi vasiyatnoma tuzish yoki vasiyatnomaning barcha nusxalarini yo'q qilib tashlash orqali amalga oshirilishi mumkin. Keyinroq tuzilgan vasiyatnoma avval tuzilgan vasiyatnomaning o'ziga zid bo'lgan qismini bekor qiladi va bekor qilingan vasiyatnoma keyinchalik qayta tiklanmaydi.

O'zbekiston qonunchiligidagi vasiyatnomaning shakli va uni tasdiqlashga oid qat'iy talablar (yozma shakl, notarial tasdiq), bir tomondan, vasiyat qiluvchining haqiqiy erkin ifodalanishini ta'minlash, hujjatning soxtalashtirilishining oldini olish va merosxo'rlar o'rtasidagi nizolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Biroq, boshqa tomondan, ushbu qat'iylik zamonaviy hayotning ayrim talablariga, masalan, fuqarolarning chet elda bo'lishi, raqamli texnologiyalardan foydalanish ehtiyojlariga to'liq javob bermasligi mumkin. Xalqaro tajribada vasiyatnoma shakliga nisbatan ancha erkin yondashuvlar mavjudligi milliy tizimning moslashuvchanlik borasida ortda qolayotganini ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, notariusning vasiyatnoma bilan bog'liq deyarli barcha jarayonlardagi (tuzish, o'zgartirish, bekor qilish, saqlash, ba'zan ijro etishga oid harakatlar) markaziy roli professional nazoratni va hujjatning yuridik jihatdan to'g'ri rasmiylashtirilishini ta'minlaydi. Ammo, bu holat notarial xizmatlardan foydalanish imkoniyatini, ayniqsa, chekka hududlarda yoki moliyaviy qiyinchilikka uchragan shaxslar uchun cheklashi va jarayonni murakkablashtirishi mumkin. Bu markazlashgan yondashuv xalqaro amaliyotda uchraydigan soddalashtirilgan tartiblarga muayyan ma'noda zid keladi.

Vasiyatnomaga oid xalqaro tajriba va konvensiyalar. Xalqaro amaliyotda vasiyatnomaning turli shakllari qo'llaniladi. Eng keng tarqalganlaridan biri golografik vasiyatnoma bo'lib, u to'liq vasiyat qiluvchining o'z qo'li bilan yoziladi va imzolanadi, ko'pincha guvohlar yoki notarial tasdiq talab etilmaydi. Og'zaki vasiyatnoma esa favqulodda holatlarda (masalan, hayot uchun bevosita xavf tug'ilganda) tuzilib, odatda cheklangan muddatga amal qiladi. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan elektron vasiyatnoma tushunchasi ham paydo bo'ldi. Bunday vasiyatnoma elektron shaklda tuzilib,

elektron imzo bilan tasdiqlanadi, biroq uning huquqiy tartibga solinishi va xalqaro miqyosda tan olinishi hali turlicha.

Xalqaro meros munosabatlarida vasiyatnomaning shakliga oid kollizion masalalarni hal qilish maqsadida bir qator xalqaro konvensiyalar qabul qilingan. Vasiyatnomalar shakliga oid kolliziyalar to'g'risidagi 1961 yilgi Gaaga konvensiyasi vasiyatnomaning shaklan haqiqiylikini tan olish mezonlarini kengaytiradi. Unga ko'ra, vasiyatnoma, agar uning shakli tuzilgan joy qonuniga, vasiyat qiluvchining fuqaroligi (tuzish yoki vafot etish paytidagi) qonuniga, doimiy yashash joyi (tuzish yoki vafot etish paytidagi) qonuniga yoki ko'chmas mulkka nisbatan – mulk joylashgan yer qonuniga mos kelsa, haqiqiy hisoblanadi. Bu konvensiya transchegaraviy meros ishlarida vasiyatnomaning shakliy nuqsonlar sababli haqiqiy emas deb topilishi xavfini kamaytiradi.

Xalqaro vasiyatnoma shakli to'g'risidagi 1973 yilgi Vashington konvensiyasi esa qo'shimcha, universal tan olinadigan "xalqaro vasiyatnoma" shaklini joriy etishni maqsad qilgan. Ushbu konvensiya talablariga ko'ra, xalqaro vasiyatnoma yozma shaklda tuziladi, vasiyat qiluvchi ikki guvoh va vakolatli shaxs (masalan, notarius) huzurida bu uning vasiyatnomasi ekanligini va mazmunidan xabardorligini bildiradi hamda imzolar qo'yiladi. Vakolatli shaxs tomonidan maxsus sertifikat beriladi, bu esa vasiyatnomaning belgilangan shakl talablariga muvofiqlikini tasdiqlaydi.

Ushbu konvensiyalarga qo'shilish O'zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Globalizatsiya sharoitida fuqarolarning xorijda yashashi, ishlashi va mulkka ega bo'lishi, shuningdek, xorijliklarning O'zbekistonda mulkka ega bo'lishi holatlari ko'payib bormoqda. Bunday vaziyatlarda vasiyatnomaning shakliga oid masalalar dolzarblashadi. Agar O'zbekiston ushbu konvensiyalarga a'zo bo'lmasa, O'zbekiston fuqarolari tomonidan xorijda yoki xorijliklar tomonidan O'zbekistonda tuzilgan vasiyatnomalarning shakli boshqa davlat qonunchiligiga mos kelmaganligi sababli tan olinmasligi xavfi mavjud. Bu esa huquqiy noaniqlikka, meros ishlarining cho'zilishiga va qo'shimcha xarajatlarga olib kelishi mumkin. Konvensiyalarga qo'shilish bu kabi muammolarni bartaraf etishga yordam beradi va O'zbekiston meros huquqini xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi.

Xulosa. O'zbekiston Respublikasining vasiyatnoma qonunchiligi asosan an'anaviy yondashuvlarga tayangan bo'lib, vasiyatnomaning haqiqiylik va ishonchligini ta'minlashga katta e'tibor qaratadi. Biroq, xalqaro tajriba va zamonaviy raqamli texnologiyalar milliy qonunchilikni takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar va yo'nalishlarni taqdim etmoqda.

Kelgusida qonunchilikni takomillashtirishda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- Vasiyatnomalar shakliga oid xalqaro konvensiyalarga (Gaaga 1961, Vashington 1973) qo'shilish masalasini ko'rib chiqish orqali transchegaraviy meros munosabatlarida huquqiy aniqlikni oshirish.
- Elektron vasiyatnoma institutini joriy etishning huquqiy, texnik va tashkiliy asoslarini, xavfsizlik va ishonchlik talablarini inobatga olgan holda, puxta ishlab chiqish.
- Notarial rasmiylashtirish tartibini, ehtimol, me'ros qoldirilayotgan mol-mulkning qiymati yoki vasiyatnomaning murakkablik darajasiga qarab, differensial yondashuv asosida soddalashtirish imkoniyatlarini o'rganish.

Har qanday islohot vasiyat qiluvchining erkin ifodasini maksimal darajada ta'minlash, fuqarolar uchun qulay va tushunarli tartiblarni yaratish bilan birga, merosxo'rlarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda har qanday suiiste'molliklarning oldini olish o'rtasidagi nozik muvozanatni saqlashga qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, Lex.uz).
2. Akramov A.A. Raqamli merosni fuqarolik huquqiy himoyasi va elektron vasiyatnomalari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 8. – C. 11-15.
3. Convention of 5 October 1961 on the Conflicts of Laws Relating to the Form of Testamentary Dispositions. The Hague Conference on Private International Law (HCCH).
4. Convention providing a Uniform Law on the Form of an International Will (Washington, D.C., October 26, 1973). UNIDROIT.
5. O'zbekiston Respublikasining "Notariat to'g'risida"gi Qonuni. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, Lex.uz).

INNOVATIVE
ACADEMY